

نگرشی حقوقی بر معاملات بورس کالا

تألیف
محمدرضا یکتا
محقق و مدرس دانشگاه

مجمع علمی و فرهنگی مجید

سرشناسه	: بیکیان، محمدرضا
عنوان قراردادی	: ایران. قوانین و احکام
عنوان و نام پدیدآور	: نگرشی حقوقی بر معاملات بورس کالا/ مولف محمدرضا بیکیان.
مشخصات نشر	: تهران: مجد، ۱۳۹۴.
شابک	: ۵-۵۱۴-۱۹۳-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: بورس -- قوانین و مقررات -- ایران
موضوع	: بورس کالا -- قوانین و مقررات -- ایران
موضوع	: اوراق بهادار -- ایران
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۴ ان ۹۶۲/۹۶۲ KM
رده بندی دیسی	: ۳۴۶/۵۵۰۹۲۶
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۰۲۷۵۲۰

هرگونه تکثیر کامل یا قسمتی از کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است.
معاون: حلف نامه دفتر مرکزی «مجد» گزارش فرماید.

نگرشی حقوقی بر معاملات بورس کالا

تألیف: محمدرضا بیکیان

انتشارات مجد

چاپ اول: ۱۳۹۴ - ۵۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و منحصراً «مجد» است.

دفتر مرکزی:

تهران، میدان انقلاب، تقاطع خیابان وحید نظری و ۱۲ فروردین پلاک ۱۰۸

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۰۹۴۲۲ - ۶۶۴۳۳۸۶

شابک: ۵-۵۱۴-۱۹۳-۶۰۰-۹۷۸

ISBN: 978-600-193-514-5

شعبه فروردین: خیابان ۱۲ فروردین، مقابل تعمیرات، پلاک ۲۸۳، طبقه دوم تلفن: ۶۶۴۹۰۹۹۸

شعبه اردیبهشت: خیابان اردیبهشت (منبری جاوید)، تقاطع شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۷ تلفن: ۶۶۴۸۶۸۷۴

www.majdlaw.ir

E-mail: majdlaw92@gmail.com

سیستم اشتراک پذیری «مجد»:

ارسال پیامک حاوی نام و نام خانوادگی و شغل (در صورت تمایل) به شماره ۰۲۱۶۶۴۹۰۹۹۸

فصلنامه حقوقی مجد با ارائه مقالات اساتید مبرز حقوق کشور بطور منظم منتشر می‌شود.

فهرست مطالب

۹.....	پیشگفتار
۱۱.....	مقدمه
۱۳.....	فصل اول: کلیات
۱۵.....	مبحث اول: تعاریف و مفاهیم اصطلاحات
۱۸.....	گفتار دوم: تاریخچه بورس جهان
۱۹.....	گفتار سوم: سامانه تشکیل بورس اوراق بهادار در ایران
۲۱.....	گفتار چهارم: ارکان و ساختار حقوقی بازار بورس
۲۱.....	مبحث اول: ارکان بازار بورس اوراق بهادار و بورس کالا
۲۳.....	مبحث دوم: ساختار حقوقی بازار بورس
۲۷.....	فصل دوم: انواع و نحوه معاملات در بورس کالا
۳۱.....	گفتار اول: انواع معاملات و قراردادهای بورس کالا
۳۱.....	مبحث اول: معاملات نقدی
۳۲.....	مبحث دوم: معاملات نسبی
۳۳.....	مبحث سوم: قرارداد سلف
۳۴.....	مبحث چهارم: قرارداد آتی
۳۷.....	بند اول: سفارش معاملات آتی
۳۸.....	بند دوم: قرارداد آتی و بیع کالی به کالی
۳۹.....	بند سوم: قرارداد آتی؛ مصداق دو بیع متقابل کالی به کالی
۴۰.....	بند چهارم: شبهات مطرح در مورد قرارداد آتی
۴۲.....	بند پنجم: قرارداد آتی و تطابق آن با ماده ۱۰ قانون مدنی
۴۳.....	مبحث پنجم: قرارداد اختیار معامله
۴۶.....	بند اول: شبهات فقهی مطرح در اختیار معامله
۴۹.....	بند دوم: ماهیت اختیار معامله
۵۵.....	گفتار دوم: نحوه انجام معاملات در بورس کالا

مبحث اول: کارگزار و نقش آن در بورس کالا	۵۵
بند اول: تعریف کارگزار	۵۵
بند دوم: کارگزار فروشنده و وظایف او	۵۹
بند سوم: تعهدات کارگزار فروشنده در قرارداد سلف	۶۱
بند چهارم: کارگزار خریدار و وظایف او	۶۱
بند پنجم: تعهدات کارگزار خریدار در قراردادهای نقد و سلف	۶۳
بند ششم: تابلوی معاملات و روش انجام معاملات	۶۴
بند هفتم: حراج حضوری	۶۵
مبحث دوم: اتاق پایابای و تسویه معاملات	۶۹
اول: اتاق پایابای و تسویه	۷۰
بند دوم: موعد تسویه قراردادها	۷۲
بند سوم: نحوه تسویه موضوع قرارداد	۷۵

فصل سوم: ماهیت حقوقی معاملات نقد و تسویه	۸۳
گفتار اول: ماهیت حقوقی معاملات نقد و تسویه	۸۶
مبحث اول: معاملات نقدی در حقوق مالی و فقه	۸۶
بند اول: تملیکی بودن بیع	۸۹
بند دوم: معوض بودن بیع	۹۱
بند سوم: عین بودن مبیع	۹۲
بند چهارم: لزوم عقد بیع	۹۲
بند پنجم: شرایط بیع	۹۳
بند ششم: آثار بیع	۹۷
بند هفتم: اختیارات	۱۰۵
مبحث دوم: ماهیت حقوقی معاملات نقد در بورس کالا	۱۰۵
بند اول: طرفین معامله	۱۰۹
بند دوم: مبیع	۱۱۱
بند سوم: مراحل پذیرش کالا	۱۱۳
بند چهارم: آثار بیع نقد در بورس کالا	۱۲۱

فهرست مطالب □ ۷

بند پنجم: ودیعه، وجه الضمان، بیعانه	۱۲۲
بند ششم: خيارات در بيع نقد در بورس کالا	۱۲۳
گفتار دوم: ماهیت حقوقی معاملات نسیه	۱۳۵
مبحث اول: معاملات نسیه در حقوق مدنی و فقه	۱۳۶
مبحث دوم: معاملات نسیه در بورس کالا	۱۳۶

فصل چهارم: ماهیت حقوقی معاملات سلف	۱۳۹
گفتار اول: ماهیت حقوقی معاملات سلف در حقوق مدنی و فقه امامیه	۱۴۲
مبحث اول: ارکان و شروط بيع سلف	۱۴۴
مبحث دوم: شرایط مبيع (مسلم فیه) و ثمن	۱۴۶
گفتار دوم: ماهیت حقوقی معاملات سلف در بورس کالا	۱۴۹
مبحث اول: شرایط خاص معاملات سلف	۱۵۰
مبحث دوم: قرار داد سلف موازی	۱۵۴
بند اول: مراحل انعقاد قرار داد سلف موازی	۱۵۵
بند دوم: نظر کمیته فقهی بورس در مورد قرار سلف موازی	۱۵۷

فصل پنجم: خلاصه و جمع بندی معالب	۱۶۱
گفتار اول: جمع بندی و نتیجه گیری	۱۶۳
گفتار دوم: پیشنهادات	۱۶۸

فهرست منابع	۱۶۹
-------------	-----

بیشگفتار

از جمله نهادهای اقتصادی که در توسعه کشور نقش بسزایی دارد، سازمان بورس است. نیاز کشور ما به نهاد بورس و حجم بسیار معاملات آن، لزوم تطبیق معاملات آن با حقوق و به تبع آن فقه راه روشن می‌سازد. تعیین ماهیت حقوق معاملات در بورس کالا نیاز به مطالعه و تجزیه و تحلیل حقوقی دارد. اینکه قراردادهای مورد انعقاد در چه قالبی می‌باشند و اینکه مطابق قانون مدنی و فقه دارای شرایط اساسی و شرایط اختصاصی پیش‌بینی شده در متون حقوقی می‌باشند یا از اصول دیگری تبعیت می‌کنند، از جمله مسائلی است که نیاز به مطالعه دارد و هدف اصلی تطبیق این معاملات با حقوق مدنی و تجارت و تبیین حقوق و وظایف طرفین معامله است. لازم به ذکر است معاملات مورد انعقاد در بورس کالا در دو حیطه جای می‌گیرد:

الف) معامله بر روی کالا با وجود فیزیکی شامل معاملات نقد، نسبه و سلف که کالا به صورت محسوس مورد داد و ستد قرار می‌گیرد.
ب) معامله بر روی اوراق مشتقه که ارزش خود را از دایمی پایه می‌گیرد و مهمترین آنها در ایران قرارداد آتی و اختیار معامله می‌باشد. در این مورد، کالا به طور واقعی و فیزیکی مبادله نمی‌شود بلکه اوراق مشتقه که ارزش خود را از کالا به عنوان دارایی پایه اخذ کرده، داد و ستد می‌شود.

در تألیف حاضر، ابتدا پیشینه، ارکان و ساختار حقوقی بازار بورس و اوراق بهادار و بورس کالا تبیین و بررسی می‌گردد، سپس انواع معاملات و نحوه انجام آنها در بورس کالا مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهد گرفت. از آنجا که مبادله واقعی کالا در قالب قراردادهای نقد، نسبه و سلف انجام می‌گردد و مبحث بازارهای ثانویه و قرارداد آتی و اختیار معامله که نوعی ابزار مشتقه می‌باشند، مبحثی است که باید به طور مجزاً مورد بررسی قرار گیرد، در این نوشته صرفاً

کلیات قرارداد آتی و قرارداد اختیار معامله در دو مبحث تبیین می‌شود و موارد جزئی آن که مستلزم پژوهش‌های بیشتری است، می‌تواند موضوعاتی برای تحقیقات و بررسی‌های محققین و پژوهش‌گران باشد. لازم به ذکر است در آینده‌ای نزدیک در سایه الطاف ایزد منان، گروه دوم از قراردادهای بورس کالا که با ابزار مشتقه انجام می‌گیرد، توسط مؤلف در جلد بعدی (جلد دوم)، جهت استفاده علاقه‌مندان نگارش خواهد شد.

با این تفاسیر؛ در فصول مختلف این کتاب به تبیین معاملات نقد، نسبه و سلف، که در این کتاب به صورت واقعی و محسوس کالا مورد معامله قرار می‌گیرد و به طور فیزیکی مبادله می‌شود، پرداخته می‌شود و ماهیت حقوقی این معاملات براساس حقوق ایران در مواردی نیز بر اساس فقه امامیه، مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

در پایان به مصداق «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ»؛ بسی شایسته است از تمام اساتید، فیختا و بزرگوار که از ابتدای تحصیل بنده با کرامتی چون خورشید، سرزمین دل را روشنی بخشیدند و گلشن سرای علم و دانش را با راهنمایی‌های کارساز و سازنده بار بار ساختند، تقدیر و تشکر نمایم. همچنین بر خود لازم می‌دانم از کلیه دست‌اندرداران محترم انتشارات «مجد» که در چاپ و انتشار این اثر، بنده را یاری فرمودند، تشکر و قدردانی کنم.

مهندس سید علی بیکیان

خرداد ۱۳۹۰

مقدمه

امروزه بازارهای بورس از مهم‌ترین نهادهای مالی است. سرعت بالای انتقال سرمایه و تبدیل آن به سهام و اوراق بهادار و اثر پذیری آن از تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و نظامی جایگاه ویژه‌ای به آن داده است.

معاملات بازار بورس همچون معاملات دیگر بازارها در پوشش حقوقی شکل می‌گیرد و باین اساس آن انجام گیرد. نیاز کشور ما به نهاد بورس و حجم بسیار معاملات آن لزوم تطبیق معاملات آن را با حقوق و به تبع آن فقه شیعه، روشن ساختن است.

تعیین ماهیت حقوقی این معاملات موردی است که نیاز به مطالعه و تجزیه و تحلیل دارد و هدف از آن تطبیق این معاملات با حقوق مدنی و تجارت و تبیین حقوق و وظایف طرفین معاملات است. از جمله ضرورت‌های تألیف در این زمینه این است که؛ اولاً با توجه به اینکه بازار بورس در ایران به صورت عملی در ابتدای راه قرار دارد، از نقطه نظر حقوقی ابهامی در این خصوص وجود دارد. و ثانیاً اغلب کتب نوشته شده و پژوهش‌ها صورت گرفته در ایران در مورد بورس به صورت کلی است و یا در مورد اوراق بهادار است، لذا در مورد بورس کالا از منظر حقوقی و خصوصاً ماهیت حقوقی آن تألیف جامع صورت نگرفته، که این امر بررسی و تألیف در این رابطه را لازم می‌داند. و ثباتاً اینکه معاملات کالا در بورس تحت کدام یک از اعمال حقوقی قرار می‌گیرد و نیاز تطبیق این معاملات با عقود معین در حقوق مدنی، نیاز به مطالعه و بررسی دارد. باتوجه به اینکه اکثر معاملات بورس کالا به صورت قرارداد آتی، سلف، اختیار معامله و نقد انجام می‌گیرد، برای تعیین ماهیت معاملات در بورس کالا، این موارد نیز نیازمند بررسی، تبیین ماهیت و نیز تعیین نقش آنها در بورس کالا می‌باشد. همچنین بررسی مشروعیت این معاملات با توجه به فقه امری است لازم. از آنجاکه بورس از موضوعات مرتبط با حقوق تجارت می‌باشد، اینکه

۱۲ □ نگرشی حقوقی بر معاملات بورس کالا

فعالیت بورس کالا در چه قالبی از موارد حقوق تجارت انجام می‌گیرد نیز قابل بررسی است.

اگرچه در این رابطه، تحقیقات و پژوهش‌هایی نزدیک به این موضوع در ایران صورت گرفته با عناوین متفاوت از جمله؛ جنبه‌های حقوقی معاملات بورس، قرارداد آتی در بازار بورس کالا، بررسی حقوقی بورس اوراق بهادار از دیدگاه حقوق تطبیقی. ولی هیچ کدام از این موارد، ماهیت حقوقی معاملات در بورس کالا را مورد بررسی و تبیین قرار نداده‌اند. لذا بررسی موضوع از این حیث جدید قابل استیلا است.

امروزه معاملات بورس در بازار اولیه در قالب معاملات نقد، نسبه و سلف انجام می‌گیرد و در بازار ثانویه در قالب قرارداد آتی، پیمان آتی و قرارداد اختیار معامله صورت می‌گیرد که در بازار ثانویه بر خلاف بازار اولیه، معامله بر کالای واقعی انجام نمی‌گیرد و این بازار، بازاری است که در آن بر اسناد و حواله‌ها و اوراق معامله اول، معامله به صورت می‌گیرد.

در چند سال اخیر در کشورهای بورس رونق قابل توجهی یافته است و در کنار بازار بورس اوراق بهادار، بورس کالاها نیز فعالیت می‌کنند. فعالان بورس کالا، خریداران عمده و تولیدکنندگان هستند. با توجه به تغییر قیمت‌ها در طول زمان، تولیدکنندگان به علل متعدد کوشش وضعیت آینده خود را مشخص نمایند. از سوی دیگر خریداران عمده به دنبال تعیین وضعیت خود می‌باشند و اگر اطمینان کامل به تولید محصول و قیمت فروش آن نداشته باشند، ریسک آینده را نمی‌توانند کم کنند، بنابراین انگیزه مناسب برای دو طرف معامله جهت انعقاد قرارداد کالا وجود دارد.